

Az már a csonka '50-es év nyomán is világos a kollégisták nagy része előtt, beleértve a párttagokat, hogy a marxizmusról már szó sincs, a pártvonal lett a bálvány, az egyetemi diákszervezetek pedig a szemforgatás, korlátoltság melegágyai. (445.) A pártfrakció nem is egy kiábrándult embere keresné most már a kapcsolatot Fodorékkal, de be kell látniok, hogy köti őket politikai tisztségük s a pártfegyelem. Két esetben ezek a volt kollégisták Tótfalusiként meg is írják 40 esztendő múltán a „maguk mentség”-ét, s a naplózó be is olvastja őket kiegészítésként, a saját szövegébe. Jobb helyük lett volna holmi függelékben, mivel a diárium elsősorban egyetlen, meghatározott személyiség megnyilatkozási formája, nem dokumentumgyűjtemény.

Korábban számos bíráló gyanakodott arra, hogy a följegyzések nem a szerző hajdani álláspontját, meglátásait tükrözik, hanem idomultak a megjelenés időpontjához. A magam részéről nem érthetek egyet ezzel, hiszen a szövegek nagyon sok helye félreérthetetlen életkori sajátosságokat mutat: ott lüktet bennük a fiatalkor kiforratlansága meg naivitása éppúgy, mint életkedve és a türelmetlensége. Olykor csalóka benyomások, elsietett ítéletek még egy érett literátor naplójában sem tilosak, s kiváltképp érthetők húszéves fejjel, gyorsan változó, kiszámíthatatlan időkben. Ha a diárium nem viseli magán az adott nap, az akkori lelkiállapot bélyegét, akkor már szakított műfajával, áthajlott az emlékiratba. Egészében véve persze nem vádolható Fodor András efféle szakítással, ám egyes szereplők leveleinek közlése, a zárójeles kitekintések, módosítások-enyhítések mégsem illenek ide, zavarják az olvasót. Hiszen — ismétljük — a napló a friss benyomások gyűjteménye, nem a távlatból meghozott ítéleteké! (*Magvető*)

NAGY MIKLÓS

Szalompótló

A NAPLÓ 1977—1982

Arra a kérdésre, hogy milyen is volt valójában a mögöttünk hagyott korszak szellemi—kulturális élete, ma általában kétféle választ szokás adni. Az egyik vélekedés szerint a monolitikus berendezkedés — természeténél fogva — mindenféle mozgást megakadályozott, az állami ideológiától eltérő kezdeményezéseket, kísérletezéseket határozottan tiltotta és szigorúan büntette. A másik beállítás pedig az elmúlt másfél-két évtized minden értékteremtő törekvése mögött az ellenzékiesség, a marginalitás szervező erejét véli felfedezni. Mindkét — erősen leegyszerűsítő — szemlélet politikai okokra vezethető vissza. Azok, akik manapság állandóan a cselekvés és az alkotás lehetetlenségét emlegetik, saját korábbi tehetetlenségüket és a rendszerrel szembeni lojalitásukat próbálják megmagyarázni. Az évtizedes múltra visszatekintő, harcos ellenzékiesség mítoszának építgetői pedig elsősorban politikai legitimációjuk hiányosságait szeretnék pótolni.

A valóságban azonban a kultúrpolitika differenciáltabb volt, az underground akciók és az ellenzéki kezdeményezések viszont meglehetősen kicsi és zárt értelmiségi köröket értek el. Többek között ez a magyarázata annak, hogyan

maradhatott oly hosszú ideig működőképes a kis szabadságok kiterjesztésével és a manipuláció különböző eszközeivel egyidejűleg operáló Aczél-féle kultúrpolitika

A hatvanas évek közepétől, a „nagy kiegyezés” szellemében a mozgásszabadság lassan-lassan növekedett. Abelsó alkotói autonómia fokozatos gyarapodása nélkülözhetetlen előfeltétele volt az értelmiségi gondolkodásmódok megváltozásának. Aminek következtében a hetvenes-nyolcvanas évek fordulóján már szélesebb körben merülhetett fel a lojalitás, a haladárság és a nyílt ellenzéki pozíció közötti választás igénye és lehetősége.

A reális képalkotáshoz elengedhetetlen az eseménysorozat mozaikjainak összeillesztése. Kétségtelen tény, hogy az adott körülményeken túl, az ellenkultúra és a marginalitás szervező erejének kibontakozásában a hatvannyolcas események (a diáklázadások, a csehszlovákiai reformkísérlet) katalizáló szerepet játszottak. Ismereteim szerint — 1956 után először — ekkor került sor nyilvános tiltakozásra. A korculai konferencián részt vevő magyar filozófusok nyilatkozata a szemléletváltás első apró jele volt. Hatvannyolc az illúziókkal való leszámolás éve.

A kulturális ellenzékiiség politikaivá alakulása meglehetősen hosszú időt vett igénybe. A folyamatnak a Darabér-per, a Haraszi Miklós védelmére szervezett, ám meghiúsult aláírásgyűjtés, Halász Péter színházi kísérletei, Kemény István szociológiai iskolája, a Hajas Tibor, Erdély Miklós, Balaskó Jenő nevével fémjelezhető avantgárd irodalmi—művészeti törekvések, a Budapesti Iskola létrejötte és elüldözése, Galántai György Kápolna-tárlatai, Konrád—Szelényi értelmiség könyve és az ellenük indított hajsza egyformán fontos állomásai voltak.

Ügyek, amelyek a szolidaritás érzésének, a párbeszéd és a közös gondolkodás igényének terjedését segítették elő. Rövidesen logikus következményeként merült fel a cenzúrázatlan nyilvánosság létrehozása. A Kenedi János által szerkesztett Profil c. gyűjtemény és Kovács András Marx-kötete mellett, ennek a megteremtésének egyik első és fontos lépése volt *A Napló*. A kollektív naplóírás gondolatát Kornis Mihály vetette fel 1977 őszén. Az ötlet kedvező fogadtatásra talált, amit közvetve az is bizonyít, hogy öt év alatt közel 100 szerző tette közzé gondolatait *A Napló* oldalain.

Az ötletgazda Kornis naplóindító bejegyzésében úgy vélte, „hogy ez az akció — sikeres lebonyolítása esetén — a „lyukas hetvenes évek” történelmi dokumentumává válik s általa választ kapunk számos olyan kérdésre, amely ma mindannyiunkat foglalkoztat: hogyan élünk, miért élünk úgy ahogy élünk, hogyan kellene élnünk?”

A közös naplóírás nyilvánvalóan nem valamiféle nemzedéki törekvést, hanem szemléleti változást fejezett ki. Azt, hogy az írástudók egy csoportja már nem tekintette érvényesnek a hatalom és az íróársadalom között korábban kötött kompromisszumokat. *A Napló* az elégedetlenség és az elégtelenség érzésének terméke is. S mint ilyen, nem pusztán az ellenzékiesség kialakulásának történetéről, hanem az értelmiségi lét szuverenitásának visszaszerzéséért folytatott küzdelemlről szól. Ahogyan Fodor Géza megfogalmazta: „engedtessek meg sokféle írástudó működése, az írástudó hadd írjon arról, amiről tud is írni, és ne kelljen szüntelenül arra figyelnie, hogy nem köt e kompromisszumokat, ahelyett, hogy az aktuális valóság értelmes módon történő megváltoztatásának lehetőségét kutatná.”

A kezdeményezésben a kulturális és a politikai indíték egyformán fontos volt, bár az első éveket követően túlsúlyba kerültek a politikai jellegű írások. Műfaji szempontból *A Napló* igen vegyes képet mutat. A mindennapi élet apró intimitásainak hangulatteremtő töredékei, kommentárok, dokumentumok, esszék, szociográfiák, novellák változtatják egymást. A sokféleség között az őszinte, kötetlen megnyilatkozás szándéka teremt harmóniát. Ez tette lehetővé, hogy egymástól eszmeileg, gondolatilag távolálló, eltérő érdeklődésű és lelkialkatú emberek a személyiség biztos fedezékéből kilépve, együtt szerepeljenek.

A Napló a nyilvános beszélgetés tere — szalonpótló. Ahol többek között lehetőség van a valóságos párbeszédre. Enélkül bizonyára a második nyilvánosság intézményei is nehezebben jöhettek volna létre.

A Barna Imre, Kenedi János, Sulyok Miklós és Várady Szabolcs szerkesztésében közreadott válogatás olvasása a kívülálló kortárs számára természetesen másfajta szellemi izgalmat jelent, mint az egykorú résztvevők számára. Hangulatok, tények, érzések — dokumentummá szelídülve. Kulcsok egy korszak történetéhez.

A jó napló egyszerre személyes és dokumentatív. Ez a kezdeményezés — még válogatott formájában is — megfelelezenek a kritériumoknak. A különböző stílusú és témájú írásokat a személyesség hitelesíti.

A Napló-írók ars poeticáját Konis Mihály fogalmazta meg. Eszerint: „Nem kötelező önmagunkról írni. Nem kötelező jelentőset írni. Nem kötelező jól írni. Nem kötelező humortalanul írni. Nem kötelező „írni”. Rögzíteni „kötelező”. Ennek jegyében kerültek egymás mellé Nádas Péter *Helyszínelés* c. írása, Dalos György Kenedi János, Magyar Bálint hétköznapi repressziót bemutató feljegyzései, **Eörsi** ironikus remeklései, Havas Gábor szociográfiái, Ungváry Rudolftabudöntőgető eszmefuttatásai, Tamás Gáspár Miklós, Klaniczay Gábor, Szalai Pál politikai, filozófiai fejtegetései, Krassó György és Halda Alíz ötvenhat emlékét élesztgető jegyzetei, Balassa Péter és Fodor Géza a cselekvés lehetőségeit kereső árnyalt elemzései, Mérei Ferenc bölcs elmélkedései, Barna Imre korfestő töredékei s a sor még hosszasan folytatható.

Közügyek, magánügyek, közérdekű magánügyek.

A Napló jellegzetesen kor- és helyspecifikus alkotás. Természetesnek kell tekinteni, hogy a második nyilvánosság intézményeinek (Kelet-Európai Figyelő, Beszélő) létrejöttét követően fokozatosan elvesztette jelentőségét és 1982-ben megszűnt.

A Napló — tegnapi üzenet. Megfejtése nélkül a hetvenes-nyolcvanas évek fordulójának szellemi-kulturális mozgásai nehezen érthetők meg. (*Minerva*)

VALUCH TIBOR